زمانی ڕەسمی لە نەرویج

د.نەریمان خۆشناو

ئەم وتارە لە گۆڤاری (کۆزان)، ژمارە(١)، ٢٠١٤، ل٢٢ ـ ٢٣ بڵاوکراوەتەوە

شانشینی نەرویج پایتەختەکەی ئۆسلۆیە، وڵاتێکە دەکەوێتە نیمچە دوورگەی ئەسکەندەنافیا لە کیشوەری ئەوروپا، سیستمی حوکم لە وڵاتەکەدا پاشایی دەستوورییە[١]، پەرلەمانی نەرویج لە ساڵی ١٩٠٥ یاسایەکی دەرکرد بە پێکهێنانی وەزارەتی دەرەوە، بەڵام پاشای سوید لەمەدا بەرەنگاری وەستا، دواجار گرژی لەنێوان هەردوولا پەیدا بوو، لە ئەنجامدا لەهەمان ساڵ نەرویج سەربەخۆیی خۆی ڕاگەیاند و لە سوید جیابۆوە[٢].

زمانەکەیان سەر بە زمانە جەرمەنییەکانی باکوورە، کە لەگەڵ زمانە دراوسێیەکانی دەوروبەری وەك سویدی و دانیمارکی بەشێوەیەك لەیەك نزیکن، دەتوانن هەتا ڕادەیەك لەگەڵ یەکتر گفتوگۆ بکەن[٣].

لە نەرویج دوو زمان پێگەی ستانداردیان هەیە، ئەگەرچی هەوڵدانێکی بەرنامە بۆداڕێژراو لە ئارادایە بۆ ئەوەی ئەو دوو زمانە ئاوێتەی یەکتر بکەن و، زمانێکی ستانداردی یەکگرتوویان هەبێت. لە ساڵی ١٨١٤ نەرویج دوای چوار سەدە لەژێر دەستی دانیمارك هاتە دەرەوە، لەو کاتەدا نەرویجییەکان بەدوای ڕەگوڕیشەی فەرهەنگی خۆیاندا دەگەڕان، ئەوان لەنێو دروشمە جیاوازەکانی ناسنامەی نەتەوەیی نوێی خۆیان، گرنگی زۆریان بە زمان دەدا، کۆشش بۆ زیندووکردنەوەی زمانی نەرویجی هەرچەند لەسەردەمی ژێردەستەیی دانیمارکیش بەردەوامبوو، بەڵام نەرویجییەکان فێرببوون بە زمانی دانیمارکی بنووسن[٤].

ستانداردی یەکەم (بۆکمۆل)ی پێدەوترێ، کە نزیکەی لە ٨٣٪ قوتابخانەکانی نەرویج پێی دەخوێنن، تەنانەت بۆ خوێندنی باڵا (ماستەر، دکتۆرا) زمانی بۆکمۆل ڕێژەکەی لە ئەویتر زیاترە و، ئەو زمانە لە ڕۆژهەڵاتی وڵات و لە بوارەکانی پیشەسازی و بازرگانی بەکاردێت، ستانداردی دووەم زمانی (نینۆرشك)ی پێدەوترێت، کە تەنها لە ١٧٪ قوتابیان بەو زمانە وانە دەخوێنن، زۆربەی ئەو قوتابیانەش، کە دەگەن بە خوێندنی باڵا، ئەوا زمانەکەیان بۆ (بۆکمۆل) دەگۆڕن، بۆیە دەکرێ بگوترێت زمانی بۆکمۆل زمانێکی ستانداردی باڵادەستی ژیانی گشتی ئەو وڵاتەیە،

هەرچی نینۆرشکە، ئەوا بە شێوەیەکی ڕێژەیی و لە بواری ئەدەب و لە ڕۆژئاوای وڵات و لە دەرەوەی شارە گەورەکان بەکاردێت[٥].

لە سەدەکانی ناوەڕاستدا، نەرویج زمانێکی تایبەت بە خۆی هەبوو، کە بە نەرویجی کۆن ناو دەبرێت، بەڵام دوای کۆتایی هاتنی مەملەکەتی نەرویج لە سەدەی چواردەهەم، زمانەکەشی چیتر لە بواری نووسیندا بەکار نەهات، لەکاتی حوکمڕانی کردنی دانیمارکی ـ نەرویجی (١٣٨٠ — ١٨١٤) زمانی دانیمارکی دەبێتە زمانی نووسین لە نەرویج، لە ساڵی ١٨١٤ نەرویج لە دانیمارك جیا دەبێتەوە، پاشان لەگەڵ سوێد یەکێتییەك پێکدەهێنن تا ساڵی ١٩٠٥ بەردەوام دەبێت، ئیتر لەو ساڵە بەدواوە نەرویج دەبێتە وڵاتێکی سەربەخۆ و دەبێتە وڵاتێکی خاوەن دەستوور و پەرلەمانی خۆی، کە ئەمەش پێویستی بە زمانێکی خۆی هەیە، بۆ ئەوەی لە زمانی دانیمارکی دوورکەوێتەوە[٦].

لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەهەم دوو مامۆستای قوتابخانە، کە لە بواری زمانناسیدا شارەزابوون، دوو ڕێگا چارەیان بۆ ڕزگاربوون لەو گرفتە پێشنیاز کرد، ئەم دوو زمانناسەش بە ناوەکانی کنود کنودسێن (١٨١٢ — ١٨٩٥) و ئیڤار ئاسێن (١٨١٣ — ١٨٩٦)[٧] بوون. کنود کنودسێن مامۆستای گوندێك بوو، قۆناغ بە قۆناغ بە نووسینی دانیمارکیدا هاتەوە، تا گەیشتە ئەوەی ستانداردێکی بەهێزی نووسین و ئاخاوتنی دروستکرد، بەو واتایەی زمانی دانیمارکی لە ڕێگەی دەستکاری کردنەوە، زمانێکی تازەی نەرویجی لێ سازکرد، بۆیە لە ساڵی ١٨٥٦ کتێبی ڕێزمانی ئەو زمانەی نووسی، چەند ساڵێك دواتر فەرهەنگێکی وشەی پەتی نەرویجی بۆ جێگرتنەوەی زمانی بێگانە بڵاوکردەوە، بۆیە ئەم زمانە لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەم زیاتر پەرەدەسێنێ و زیاتر ڕەنگی نەرویجی وەردەگرێ و لە زمانی دانیمارکی دوور دەکەوێتەوە، لە ساڵی ١٩٠٧ ناوی زمانی ڕیکسمالی (زمانی وڵات)ی لێ دەنرێت، دوای ئەوە زمانەکە زیاتر چاکسازی تێدا دەکرێ و لە ساڵی ١٩٢٩ ئەم زمانە بە ڕەسمی دەبێتە (بۆکمۆل)، واتە (زمانی کتێب)[٨].

ئیڤار ئاسێن چاکسازێکی تری بواری زمانناسی نەرویجی بوو، ئەمیش مامۆستای گوندێکی نەرویج بوو، ئەو پێی وابوو زمانی ڕەسەنی نەرویجی لە نێو شێوەزاری گوندنشینەکانی ڕۆژئاوای نەرویجە، ئەو زمانەی کە ئەو پەرەی پێدا، ئەدگار و پێکهاتەی کۆمەڵێك شێوەزاری گوندەکانی نەرویجی لەخۆوەگرتبوو، بۆیە لە ساڵی ١٨٦٤ کتێبی ڕێزمانی دەرکرد و لە ساڵی ١٨٧٣

فەرهەنگێکی وشەیی بڵاوکردەوە[٩]، بۆیە ئیڤار ئاسێن ئەو زمانەی بە لاندسمال یان زمانی نەتەوەیی ناوبرد، دواتر لە ساڵی ١٩٢٥ ناوەکەی بە ڕەسمی دەبێتە زمانی نینۆرشك[١٠].

ئەم دوو زمانە ستانداردە لە وڵات بێ کێشە و گیروگرفت نەبوون، بۆ نموونە لە هەندێك قوتابخانە کە بە زمانی نینۆرشك دەخوێنن، کەچی سەرچاوە و کتێبی گرنگ بەو زمانە لە کتێبخانەکان نادۆزنەوە، بۆیە ناچار دەبن لەپاڵ زمانەکەی خۆیان، زمانی بۆکمۆل فێربن، چونکە وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد لە ٨٣٪ی کتێب بەو زمانە نووسراوە، لە هەمان کاتیشدا زۆربەی قوتابیان بۆ خوێندنی زانکۆ واز لە نینۆرشك دێنن و بۆکمۆل فێردەبن[١١]. بۆیە لایەنگرانی زمانی نینۆرشك لە نەرویج خۆیان بە کەمینەیەك دەزانن، لەبەرانبەردا دەیانەوێ زمانەکەیان زیاتر بایەخی پێبدرێ و لە هەموو بوارێك بەکاربێت[١٢].

دەبێ ئەوەش بوترێت کە لە وڵاتی نەرویج هەردوو زمانەکە بە ستاندارد ناسراوە، هەر بۆیەشە پەرلەمانی نەرویجی لە ساڵی ١٩٠٧ بڕیاریدا بۆ هەموو ئەو قوتابییانەی کە لە قوتابخانەکانی ئامادەیی خوێندن تەواو دەکەن و دەیانەوێ بچنە زانکۆ، دەبێ لە تاقیکردنەوە بە هەردوو زمان دەربچن[١٣].

کنودسێن و ئاسێن هەردووکیان لەم کارەیاندا مەبەستیان بوو وڵاتەکەیان زمانی نەتەوەیی هەبێت و لەو پێناوەشدا هەوڵی زۆریاندا، کنودسێن بڕوای بە چاکسازی هەنگاو بە هەنگاو بوو، بەڵام ئەو ڕێبازەی کە (ئاسێن) گرتییەبەر بە ئاشکرا ڕاپەڕینی پێوە دیاربوو، بۆیە لە ساڵی ١٨٨٦ خوولی تایبەت بۆ مامۆستایان کرایەوە، پاشان لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەم بەدواوە، حکومەتی نەرویج ڕۆڵێکی کاریگەری لە بواری زماندا بینیوە، چونکە لەم وڵاتەدا زمانەوانی پەیوەندییەکی نزیکی لەگەڵ بابەتی سیاسی و فەرهەنگی هەیە، حکومەتی نەرویج بە بەراورد لەگەڵ وڵاتانی تر ڕۆڵێکی زیاتری گێڕاوە بۆ چارەسەرکردنی کێشەی نێوان بۆکمۆل و نینۆرشك، لەگەڵ ئەوەشدا حکومەت هەر لەسەرەتاوە هەردوو زمانی پەسندکردووە و پشتگیریان لێدەکات[١٤].

لە ساڵی ١٩٠٧ مۆلتکە مۆ (١٨٥٩ – ١٩١٤) دەستی بە چاکسازی زمان کرد، بۆ ئەوەی یەکێتی بۆ زمانی نەرویجی بگێڕێتەوە، بۆیە پێشنیازی کرد هەردوو زمان ڕەچاو بکرێت، بەجۆرێك هەردوو ستانداردەکە پێویستە وردە وردە لە یەك نزیك بکرێنەوە و زمانێکی هاوبەشی نووسین دروست بکرێت بەناوی (سامنۆرشك)، واتە زمانی نەرویجی هاوبەش[١٥]، ئەم پڕۆژەی زمانی

هاوبەشی نەرویج بۆ ماوەی سەدەیەك لەلایەن شارەزایانی زمان و چینی ڕۆشنبیران و حکومەتی نەرویجی زۆر بە گەرمی مشتومڕی لەسەر دەکرا، بۆ ئەوەی هەر چۆنێك بێت ڕێگا چارەیەك بۆ ئەم جووتستاندارديیە بدۆزنەوە و نەتەوەی نەرویجی لەم کێشەیە ڕزگار بکەن، نەرویجیش وەك هەموو نەتەوەکانی دیکەی ئەوروپا ببێ بە خاوەن یەك زمانی ستانداردی نووسین. بۆیە لەپێشدا ئەم پلانە لەنێو خەڵکی نەرویج لایەنگیری زۆری هەبوو، بەڵام دواتر ناڕەزایی زۆر دەبێت، تا لە ساڵی ٢٠٠٢ پەرلەمانی نەرویجی بە ڕەسمی ڕایدەگەیەنێت کە پرۆژەی (سامنۆرشك) سەرکەوتوو نەبوو، بەشێوەیەکی سیاسی واز لەو پرۆژەیە دەهێنرێت و چیدی نابێتە جێگەی باس، بەڵام لە ساڵی ٢٠٠٥ پێشنیازی چاکسازی کردنی بۆکمۆل دەکرێت، بۆیە ئەو زمانە ڕۆژ دوای ڕۆژ لە نەرویج بایەخی لە زیادبووندایە[١٦].

کەواتە وەکو دەردەکەوێت لە نەرویج دوو زمانی ستاندارد هەیە، نەوەك دوو دیالێکتی جیاواز بن، بەو واتایەی زمانی بۆکمۆل لە بنەڕەتدا زمانی دانیمارکییە، کە پێشتر زمانی فەرمانڕەوا و دەسەڵاتدارانی وڵات بووە، کە لە سەردەمێکدا نەرویجیان داگیرکردبوو، لەبەرانبەریشدا خەڵك نەیانتوانیوە ئەم زمانە پشتگوێ بخەن. زمانەکەی تریش زمانی نینۆرشکە، کە زمانێکی بە ڕەچەڵەك نەرویجییە و هی خەڵکی گوند و خەڵکی ڕەشوڕووتە.

پەراوێز و سەرچاوەکان

١- مصطفى فاخوري(٢٠٠٧)، الاقطار والبلدان ـ موسوعة جغرافية و تاريخية و اقتصادية، دار المعرفة، بيروت ـ لبنان ، ل ٤٢٣.

٢- هەمان سەرچاوە، ل ٤٢٤.

٣- سوداد ڕەسووڵ (٢٠١٠)، جووت ستانداردەکەی ئەمیری حەسەنپور و ئەفسانەکەی، هەفتانەمەی هەولێر، ژ (٤١)، تەمموزی ٢٠١٠، ل ٥.

٤- ناصر قلی سارلی ١٣٨٧(٢٠٠٨)، زبان فارسی معيار، انتشارات هرمس، تهران، چاپ اول ، ل ١٦٥.

٥- سوداد ڕەسووڵ (٢٠١٠)، جووت ستانداردەکەی ئەمیری حەسەنپور و ئەفسانەکەی، هەفتانەمەی هەولێر، ژ (٤١)، تەمموزی ٢٠١٠،ل ٥.

٦– هەمان سەرچاوە، ل ٥٠.

٧– ناصر قلی سارلی ١٣٨٧(٢٠٠٨)، زبان فارسی معیار، انتشارات هرمس، تهران، چاپ اول ، ل ١٦٥.

٨– بڕوانە: سوداد ڕەسووڵ، ل ٥. ناصر قلی سارلی، ل ١٦٥.

٩– ناصر قلی سارلی ١٣٨٧(٢٠٠٨)، زبان فارسی معیار، انتشارات هرمس، تهران، چاپ اول ، ١٦٦.

١٠– سوداد ڕەسووڵ (٢٠١٠)، جووت ستانداردەکەی ئەمیری حەسەنپور و ئەفسانەکەی، هەفتانەمەی هەولێر، ژ (٤١)، تەمموزی ٢٠١٠، ل ٦.

11- Larson Karen A. (1985), Learning without lessons. Socialization and Language change in Norway, University press of America, p. 40.

١٢ـ هەمان سەرچاوە، ل ٤٣.

١٣ـ سوداد ڕەسووڵ (٢٠١٠)، جووت ستانداردەکەی ئەمیری حەسەنپور و ئەفسانەکەی، هەفتانەمەی هەولێر، ژ (٤١)، تەمموزی ٢٠١٠، ل ٦ – ٧.

١٤ـ ناصر قلی سارلی ١٣٨٧(٢٠٠٨)، زبان فارسی معیار، انتشارات هرمس، تهران، چاپ اول، ل ١٦٥ – ١٦٦.

١٥ـ سوداد ڕەسووڵ (٢٠١٠)، جووت ستانداردەکەی ئەمیری حەسەنپور و ئەفسانەکەی، هەفتانەمەی هەولێر، ژ (٤١)، تەمموزی ٢٠١٠، ل ٧.

١٦ـ هەمان سەرچاوە، ل ٧.